

rás,

GAJDÓ ÁGNES

„...lapozz föl engem és leszek”

MOZAIKKOCKÁK BAKA ISTVÁNRAÓL

– Emlékek és gondolatok –

1.

Baka Istvánt a Kincskereső-táborban ismertem meg. Édesapám révén már első osztályos korom óta részt vettem az irodalmat szerető és az igazi kincset kereső diákok nyári összejövetelén. A pihenés és szórakozás mellett verset, mesét írtunk, színdarabot adtunk elő, helyzetgyakorlatokkal tökéletesítettük kommunikációs képességeinket. A sport sem maradhatott ki a programból. Akkor és ott ismertem meg Szeged nevezetességeit, Szeged irodalmi múltját. Akkor és ott találkoztam először a Tiszatájjal és a többi irodalmi folyóirattal, a Kortárrsal, a Jelenkorral, az Alfölddel és a Forrással. Akkor és ott hallottam először Baka István költészetéről. Nem értettem a verseit, de hát ő nem is a 10-14 éves korosztálynak írt. Később az ismerős név felidézte a nyári élményeket, emlékeket, és egyre nagyobb érdeklődéssel olvastam a Baka-műveket. Magam előtt láttam szakállas-szemüveges arcát, a tőle elválaszthatatlan füstös-fekete pipát, és megpróbáltam elképzelni, hogyan dolgozik, hogyan is születik tollából a vers, a próza. Érdekes, hogy akit ismerünk, akivel beszélünk, annak az alkotásait más szemmel nézzük: talán kritikusabbak vagyunk, de mindig sokkal személyesebbnek érezzük a versbe vetített vallomását.

2.

1993-ban felvételi előkészítő táborban vettem részt. Felkerestem Baka Istvánt a Kincskereső Szerkesztőségében. Akkoriban jelent meg a Jelenkorban a *Változatok egy gyermekversre*. A vershez a következő megjegyzés tartozik: „Az idézett két sort Svetics Ildikó, egy akkor 13-14 éves, előszállási kislány írta az 1977. évi Kincskereső-táborban.” Kért, hogy vigyem el Ildikónak, lévén magam is előszállási. Megtettem. Amikor felvettek a szegedi bölcsészkarra, első utam ismét a Kincskereső Szerkesztőségébe vezetett. Üzenetet vittem Baka Istvánnak. Akkor tegeződünk össze, s megígértem, hogy a lakásán is fölkeresem néhány írásommal.

Látogatásomkor készült az *Egy csepp méz*. Az írógépből húzta ki a papírt. Felolvasta. Felejthetetlen élmény, ahogyan Baka verset olvasott. Most is ugyanaz a hangsúlyozás, ugyanaz az értelmezés „ugrik be”. – Kávával kínált, ő maga pipára

gyújtott, és beszélgettünk. Akkor mondta, a versírásához mindenképpel verstant kell tanulni. Szonettet írni, jambikus sorokat, hexametert. És olvasni, sokat olvasni.

3.

Baka Istvánnal és költészetével – mióta meghalt – sokan foglalkoznak. Csak kevesen ismerték el életében, úgy, ahogyan József Attila művészetét is csak néhányan értékelték. A halál mindkettőjüket megmentette a pusztulástól, s halhatatlanná tette. Lászlóffy Aladárhoz hasonlóan érzek, talán elfogultságból. Baka világosan, érthetően ír. Sokszor annyira tömör a vers, annyira „egyszerű”, hogy szinte elképzelni sem lehet, hogyan tudott „ilyet” és „így” kigondolni. Hogyan tudta megfogalmazni azt, ami számtalanszor megfordul az emberek többségének vagy kisebbségének fejében is? Hogyan tudott olyan nyíltan írni önmagáról, s ugyanakkor miért bújik mégis álarc mögé? Sztyepan Pehotnij, Hány János vagy Yorick maszkja azért kellett, hogy zárkózottságát leküzdje, hogy ki tudja mondani a kimondhatatlant? S talán alteregói kifejezik az emberben benne rejlő „másik én”-t, „másik én”-eket (mert az emberben megszámlálhatatlan én él, hol az egyik, hol a másik bújik elő, s elképzelhető, hogy az egyik működése alatt a másik nem tud semmiről).

4.

Említettem József Attila nevét. Irodalomtörténészek rámutattak arra, hogy a Baka-költészetre hatott József Attila. Ha alaposan szemügyre vesszük az életműveket, könnyen felfedezhetjük a közös vonásokat. Különösen Baka ifjúkori verseiben szembetűnő. Néhány jellegzetes szófordulat, és a tömör szerkesztési mód. Baka valómása szerint a költészet elsősorban a formával, másodsorban a lélekkel való foglalkozást jelenti. (Tökéletes formában másképpen hat a mondanivaló, de csak akkor, ha a „formaművészet” nem öncélú!) Utolsó köteteiben olyan mesterien bánik a szavakkal, mint a legjobb szobrászművész a vésővel. Kialakul a vers, minden elem a helyén. Sehol egy fölösleges jelző, sehol egy oda nem illő hasonlat. Metaforái, „lánc-metaforái” (Varga Magdolna: *A lánc-metafora nyomában* – Forrás, 1996/5.) pedig egyenesen csodálatosak. Éppen úgy, mint József Attilánál.

5.

Újra olvasom a verseket. Újraolvasom a verseket. Eszembe jut Radnóti egyik sora: „...mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már...”. Igaz. A halottra más szemmel nézünk. Másképpen vélekedünk róla, hajlamosak vagyunk szépíteni a valóságot. Költő esetében a versek változnak: „másképpen szólnak hozzánk a költői személyiség halálba hullása után.” (Szekér Endre: *Baka István testamentuma* – For-

1996/5.) Próbálom fölön csípni gondolataimat; változtak-e, s ha igen, mennyit az „első találkozás” óta. A *Könyörgés lányom életéért* és a *Zsoltár* most is ugyanolyan megrendítő, mint amikor először olvastam. A *Farkasok órája* című kötetben megjelent *Égi zsebkönyv* utolsó szavai gyakran eszembe jutnak: „...s ide-oda gurul / Jézuska üveggyölyője: a Föld.”

6.

Nemcsak verseit szeretem. Prózai írásait éppúgy gyönyörködve szemléltem, szemlélem. Az 1996. decemberi Forrásban megjelent *Isten a városban, avagy a Csodaszarvas pusztulása* című hangjátéka felidézte a *Margit* című kisregényt. Baka „találkozott” a Sátánnal. De találkozott az Istennel és az angyalokkal is. Károlyi Csaba írta: Baka „megemelve lát mindent, úgy, ahogyan nincsen is. Megérdemli. Megérdemli, mert úgy került a kegyelem közelébe, hogy nem pedálozott érte.” (Népszabadság, 1995. június 16.) Baka publicisztikája egészen különleges. *Az álomgyűjtő* és a *Felemás zokni* élénken él bennem. Humor, finom irónia csendül ki a sorok közül: „– Ember, tetőtől talpig borítanak a bűneid, de ezzel a felemás zoknival úgy megnevettél, hogy egye fene, beeresztelek a mennyországba. Most már csak az a kérdés, milyen szárnyakat választasz magadnak. Én pedig végignézek a hófehér, ezüstszürke, rókavörös, kávébarna, aransárga, csikozott és kendermagos szárnyú angyalok seregén, egyik szárny szebb, mint a másik, nagyot sóhajtok, és ezt mondom: – Mindegy, Uram, csak felemás legyen!”

7.

A költő és a halál. Baka a halálban nem az „öröklét unalmát” (!), hanem „megnyugvást és alvást” látott. Furcsa, hogy életünkben mennyit gondolkodunk vagy nem gondolkodunk a halálon. Van, aki nem szeret rágondolni sem. Van, aki megpróbál magyarázatot találni a megmagyarázhatatlanra. Baka szerint „...a világba való kivetettséggel kezdődik az élet és a minden esetben értelmetlen halállal végződik, mert egyetlen halált sem lehet megmagyarázni, meg megnyugvással fogadni.” (Forrás, 1996/5. 43.) Ez a gondolat rokon József Attila [*32 évvel ezelőtt...*] című prózai töredékével: „...kilenc hónapig tartó vizsgálati fogság után, elutasítva kegyelmi kérvényemet, átutaltak a javíthatatlan bűnözők világába”. Vagyis életre ítéltetett. S aki megszületett, annak meg kell halnia. Weöres Sándor szavaival: „végül mind elmegyünk”.

8.

A Baka-versekkel kapcsolatban gyakran érzem azt, amit a József Attila-kötet olvasása közben. Helyettem szól, a bennem is felmerülő gondolatokat, érzéseket fogalmazza meg: „Oly bizonytalanná tehet / egy ilyen esős, őszi nap” (*Oly bizonytalanná*); „Szeretném, ha volna Isten, / és megbüntetne.” (*Most*); „futkos pupillám a szemfehéren, de Istenre nem talál soha” (*Tűzbe vetett evangélium*); „Parázsló csont vagyok s min ég: a máglya” (*Hurok-szonett*); „S ha megtagadlak azzal adnék létet / Neked hát nem tagadlak s végre véged” (*Én itt vagyok*); „itt még nem halni itt túlélni kell” (*Üzenet Új-Huligániából*). A költészet éppen ezért csodálatos. A bennünk elfojtott sérelmek, szorongások meglevenednek, átélhető és újraélhető minden rossz, de a feloldozás, a katarzis reménye és lehetősége vigaszt nyújt.

9.

A Duna Televízió 1994-es adásában Temesi Ferenc író asztaltársaságában ott ült Baka István is. Keveset beszélt, s ha igen, akkor is keserűen. 1989 óta ismerik el a költészetét, azóta gyakrabban szerepelt a televízióban, rádióban. A megbecsülés még több munkára ösztönözte (addig megesett, hogy egy év alatt csak egy-két verset írt). „Talán ezért is nem vigyáztam jobban az egészségemre” – jegyezte meg. Sorolta sérelmeit is, hogy nem tartják semmire Szegeden, még telefonja sincs, a Pro Urbe-díjat is szülővárosától, Szekszárdtól kapta... Itt idézhetem Rigó Béla sorait: „...Baka István nagy költő. Sajnos, ez nem evidencia. Az utóbbi időben ugyan, mintegy jóvátételképpen, csordogálnak hozzá az apróbb elismerések, de például a Kossuth-díjasok várólistájára egyelőre még elfelejtették felterjeszteni az óvatos illetékesek.” (Délmagyarország, 1995. június 15.)

10.

Fél évig versfordítói szemináriumot tartott az egyetemen. Hívott, ha kedvem van, szívesen lát. Valamiért nem vettem fel a kurzust. Egyszer-kétszer összefutottunk a folyosón, a lépcsőfordulóban. Alig ismerem rá, úgy lefogyott. Hatalmas borítékot cipelt; a leleteket. Reménykedett, hogy meggyógyul. Mondtam, majd jelentkezem, és akkor beszélgetünk egy jót. Mert – köztudott – nem szeretett levelet írni. De egyre csak halogattam a látogatást.

11.

Emlékszem, nagybátyám még-ingyenes mobiltelefonján hívtam föl, pár nappal a halála előtt. A káposztaföld kellős közepén álltam, mert csak ott találtam megfelelő légköri viszonyokat. Zavarban voltam, nem tudtam mit kérdezni tőle, pedig annyi mindent szerettem volna. A „hogyan vagy?“, „mi van veled?“ feleslegesnek és tapintatlannak tűnt, hiszen tudtam, milyen beteg. Azzal váltunk el, hogy egy hét múlva fölkeresem. Elkéstem. Mindez a Baka István emlékére rendezett kiállításon jutott eszembe. A Kincskereső-táborokban készült fényképek láttán, a kéziratokat szemlélve, melyeken ismerős betűi kacskaringóztak, táncoltak, pipáját nézve, melyből olyan „csendes“, „hallgató“ füstkarikákat tudott előcsalogatni.

...A szegedi Fekete Ház kicsiny termében ott találjuk Baka István rövidre szabott életének emlékeit, dokumentumait. Első nyomtatásban megjelent versét, gimnáziumi bizonyítványát, egyetemi leckekönyvét, tanári oklevelét, újságírói igazolványát. És: plakátokat, folyó- és kéziratokat, összes műveit. És: két üveg Szekszárdi óvöröst „Baka István, az Alisca Borrend tagja tiszteletére” felirattal. És: füzetlapot, melyen Baka saját versét – a *Temesvár: Dózsa tábora* címűt – elemzi. És: írógépet, tollait, szemüvegét. És: irodalmi elismeréseit: József Attila-díj, Pro Urbe Szekszárd, Déry-jutalom, Weöres Sándor-díj, Babits Mihály-díj, a Szegedért Alapítvány kuratóriumi díja. És: Bakának dedikált köteteket. Lászlóffy Aladár bejegyzése 1995. szeptember 6-án keletkezett: „Baka Pistának, akit az élő magyar költészetben a legtöbbször tartok, baráti szeretettel.” „Egyetlen halált sem lehet (...) megnyugvással fogadni.” Baka István fájdalmasan fiatalon távozott, mindössze negyvenhét évet élt. November anyaga elvitte magával, de – ahogy Molnár Ferenc *Liliomában* az Égi detektív mondja – „az ember csak akkor hal meg, amikor elfelejtik”. És mi emlékezünk.